

Forman Balázs

Az arab modernizáció és a globalizáció az Egyesült Arab Emírségekben

Lehet-e tipikus arab modernizációról beszélni? Vagy inkább célszerű az Arab (Perzsa) -öböl menti országok tipikus modernizációs mintájáról beszélni? Az Egyesült Arab Emírségek példája mennyire tekinthető egyedinek vagy épp hasonlóknak Kuvaitéhez, Kataréhoz? Össze lehet-e hasonlítani az Egyesült Arab Emírségek fejlődési pályáját a szomszédos Szaúd-Arábiáéval vagy az öböl túlsó partján lévő Iránéval? Mit jelent a brit gyarmati múlt öröksége? Hasonlít-e bármiben Dubaj az egykori birodalom kicsi területű, támaszpontjellegű gyarmataihoz, Máltához, Ciprushoz, Gibraltárhoz, Jemenhez? Össze lehet-e hasonlítani az Egyesült Arab Emírségek fejlődési pályáját a világ nagy logisztikai központjaival, Hollandiáéval, Hongkongéval és Szingapúréval?

Mit jelent a kőolajgazdagság? Hogyan épült fel a kőolaj-jövedelmekből a világ egyik leggazdagabb országa? Meg lehet-e vásárolni egy országnak az élelmiszereket, az ivóvizet, a fogyasztási cikkeket, a beruházási javakat, a technológiát, a tudást és nem utolsósorban a lakosságot?

A tanulmány Dubaj fejlődését a nemzetközi kőolajpiac, a nemzetközi pénzpiacok, a nemzetközi közlekedés, a nemzetközi munkaerőpiac, a migráció, a gyarmatosítás utáni neoliberális fejlődési modell, az arab kultúra és a városállam felépítése közötti kölcsönhatások sokaságában, egymást sokszor erősítő folyamataiban vizsgálja.

Bevezetés

A dubaji neoliberális gazdasági irányítási mód teljesen eltér a szomszédos arab országok és Irán gazdaságpolitikájától és intézményrendszereitől. A globalizáció folyamatában Dubaj egyszerre lett a Közel-Kelet gazdaságainak kapuja, az iszlám világ pénzügyi, kulturális központja és a világkereskedelem egyik legforgalmasabb csomópontja. De arról már kevesebb szó esik, hogy bár a városállam gyorsan nemzetközivé vált hírnevét

(és ismertségét) a rendkívül gyors gazdasági és anyagi fejlődési folyamatoknak köszönheti, ehhez az alacsony fizetésű migránsok, vendégmunkások százezreinek, millióinak munkája volt szükséges. Nyilvánvalónak tűnik Dubaj szokatlanul nagy függősége a külföldi vendégmunkások munkájától. Az emirátusok lakosságának 90%-a külföldi bevándorló, többségük az építőiparban, a turizmusban-vendéglátásban foglalkoztatott alacsony bérű munkavállaló. Dubaj mint városállam egyedülálló jelenség lett az iszlám világban. Egyszerre folytat neoliberais gazdaságpolitikát, engedélyezi, sőt ösztönzi a külföldiek bevándorlását, és az arab kultúra és hagyományok megőrzése mellett válik multikulturális, az iszlám kultúrát újraértelmező és megújító várossá. Dubaj egyszerre tölti be a közel-keleti London, New York és Hongkong szerepét. Dubaj lakosságának összetételét, funkcióit tekintve kétségtelenül világvárossá vált. Fejlődésében épp ezért nem csak az erőforrás-bázisú növekedéstől elszakadt, a beruházásorientált fejlődésen is túllépő, innovációorientált fejlődést bemutató sejkiséget kell látnunk. Hanem olyan városként is értelmezni kell Dubajt, ahol egyszerre érvényesülnek az ázsiai urbanizáció, a világvárosokra jellemző fejlődés karakterisztikus vonásai. Tulajdonképpen ma már nem, sőt régóta nem a kőolaj-kitermelés a növekedés fő hajtóereje, hanem az építőipar, az ingatlan szolgáltatások, a pénzügyi szolgáltatások, a közlekedés, a turizmus, az innováció, a kereskedelem és nem utolsósorban a népesség gyors növekedése.

Az emirátus egyedülálló módon ötvözte a neoliberais gazdaságirányítási modellt az arab autokráciával. Miközben a bevándorló külföldi munkavállalók építették fel a modern Dubajt.

Kiindulólé helyzet – függetlenség, földrajzi helyzet

A mai Egyesült Arab Emírségek területén a 19. század végéig különböző arab népcsoportok voltak a part menti településeken. Igaz, az Arab-félsziget nagy részén is. A part menti lakosság a halászatból, a gyöngyhalászatból élt. A szárazföldön élő csoportok nomád tevépásztorok voltak, akik esetleg nagyon igénytelen állatokat, kecskéket és juhokat is tartottak. Jelentős volt még a datolyatermelés is. Itt viszont felmerült annak a problémája, hogy a nomád életmód mellett nem voltak rögzített tulajdonviszonyok. A szomszédos országokkal folytatott kereskedelem az Arab (Perzsa) -öbölben és az Indiai-óceánon folyt. A 19. század végéig importáltak datolyát és lovakat Basrából (akkor az Oszmán Birodalomhoz tartozott, ma Irakhoz), dohányt, szőnyegeket és ghít (szárított vaját) Perzsiából; rizst, fémeket és szövetet az indiai Bombayből; és kávé Jemenből. A mai Emirátusok területéről származó export legjelentősebb tételeit a datolya, a szárított hal és az emberek alkották. A rabszolgák

jelentették a fő kereskedelmi bevételi forrást a *Bani Yas* törzs számára. Nem volt teljesen véletlen a terület elnevezése ekkoriban: Kalózpárt.

A népesség növekedése ezen a vendégszeretetlen földön nagy nehézségeket okozott a modern államot megelőző közösségeknek. Egyszerűen a nomád állattartás mellett az itteni földek eltartóképesége gyakorlatilag a nullához közelített. Az 1900-as évek elején az Egyesült Arab Emírségek területén élő népesség száma a brit népszámlálás becslése szerint 100 ezer fő lehetett. Ez a szám az államalapítás éveire, 1971-re 500 ezer főre emelkedett. Több szerző szerint. Ugyanakkor még ebben is van némi bizonytalanság, mert az UNCTAD népességstatisztikái szerint a terület népessége 1950-ben összesen 50 ezer fő volt, és 1971-ben is csak 233 ezer fő. A nagymértékű eltérés oka lehet, hogy a hivatalos helyi statisztikában esetleg nem vették figyelembe (emberszámba) a nőket, a rabszolgákat vagy a Brit Birodalom más részeiből betelepített dolgozókat, szinte kivétel nélkül indiaiakat.

Elhelyezkedése miatt az Európa, Afrika és Ázsia közötti kereskedelemben Dubaj évszázadok óta fontos közvetítő. Kezdetben a történelmi Omán része volt. Dubaj kereskedelmi központjának hírneve nemcsak a gyarmatosító portugáloknak, hanem a szomszédos Perzsia és a mai Szaúd-Arábia területén élő kereskedőknek is köszönhető. Ők alkották a *Qawasim* és a *Bani Yas* törzset. Ők építették ki először a kereskedelmi útvonalakat is ellenőrizni képes helyi államot. A brit hadiflotta azonban 1819-ben legyőzte a *Qawasim* törzset. Ez lett a brit gyarmati uralom kezdete, amelynek fő célja a britek térségbeli dominanciájának érvényesítése volt, hogy Indiába és Ausztráliába vezető kereskedelmi útvonalait biztonságossá tegyék. A tényleges katonai beavatkozást és a terület elfoglalását a britek sokáig nem tartották szükségesnek. Ehelyett szerződéseket kötöttek a *Bani Yas* törzs vezetőivel. Az ő leszármazottaik alkotják ma az „őslakosságot”, az Egyesült Arab Emírségek állampolgárait. Ezt a tárgyalást megkönnyítette az, hogy nem volt egységes állami egység vagy „működő civil városi társadalom”. A terület lakói nagyrészt nomád beduinok voltak. A modern társadalmak alapját képező, a nyugati értelemben vett individuumról, a magánemberről, a magántulajdonról nem beszélhettünk.

Az itt élők kalózkodásukkal veszélyeztették a Nagy-Britannia és India közötti tengeri kereskedelmi útvonalak biztonságát és az áruk célba érkezését. 1835-ben kötöttek meg az első, évenként megújítandó egyezményt a kalózkodás megszüntetéséről. Az egyezmény nem volt sikeres. Végül a Brit Birodalom saját biztonsága, a tengeri kereskedelem fenntartása érdekében 1853-ban ellenőrzése alá vonta a területet, amit 1971-ig fenn is tartott. Ma az Egyesült Államok Bahreinben állomásozó 5. flottája őrökdi a hajózás biztonsága felett a Perzsa-öbölben és 6. flottája az Indiai-óceánon, összességében mintegy 60 hadihajóval.

A brit beavatkozás azért is jelentős, mert meghúzták az egyes emírségek földrajzi határait, és lényegében a britek választották ki szerződő partnereiket az egyes kereskedők közül, őket és leszármazottaikat *de facto* uralkodóknak választották ki. A külügyeket természetesen a Brit Birodalom intézte, így a mai emirátusok kimaradtak a régió konfliktusaiból. Ez ma óriási előny, hogy igazából nincsenek ellenségeik a Perzsa-öböl menti országokban.

A Brit Birodalom keretei határozták meg a térség Indiával kialakított kapcsolatait. Az indiai áruk Perzsa-öbölben lévő elosztóközpontja lett Dubaj. Ez egyrészt már akkor is sok indiai kereskedőt vonzott ide. Másrészt a Birodalmon belül számos más gyarmatra a Csendes-óceán szigeteitől Nigériáig is telepítettek indiaiakat olcsó, de viszonylag képzett munkaerőjük miatt. Ez az emirátusokban sem volt másképp. Szokatlan talán csak az lehet, hogy az őslakos népesség számához képest sehol nem volt ekkora a betelepített vagy betelepülő indiaiak aránya. 1904-től volt rendszeres gőzhajójárat Dubaj és Bombay között. A Brit Birodalom határainak lezárása ahhoz is vezetett, hogy az emirátusok lakossága így folyamatosan elszakadt a környező területek arab lakosságától. Sokkal inkább Bombayjél és Londonnal tartotta a kapcsolatot, mintsem a környező térségekkel. Így Dubaj lakossága mentalitásában idővel sokkal inkább liberális brit lett, mint fundamentalista muszlim.

A korai indiai hatás a mai napig látható Dubajban, sok idősebb helybéli folyékonyan beszél urdu nyelven, és házastársai Indiából származnak. Az indiaiak azonban elveszítették kiváltságos helyzetüket az emirátusok társadalmában. Itt azonban tisztázni érdemes, hogy India alatt az egykori Brit-Indiát kell érteni, amely a mai India mellett Pakisztánt és Bangladeszt is magában foglalta. Brit-India függetlenné válása után a kapcsolatok súlypontja Pakisztánra és Bangladesre helyeződött át. Kiváltságos helyzetüket átvették az olajiparba érkező nyugat-európai és amerikai munkavállalók. A pánarab eszmék megjelenése a többi arab országhoz fűződő kapcsolatok szorosabbá tételéhez vezetett. Ebben fontos szerepet játszott az OPEC is, amely új típusú szövetségi kapcsolatot jelentett az emirátusok számára. A Perzsa-öböl nagyon határozottan akarják tisztán Arab-öböllé változtatni. Az „*Emiratisation*” és az „*Arabization*” kampányban a helyi termékek és munkavállalók helyzetbe hozása mellett megjelent az önálló állami, nemzeti identitás megerősítésének igénye is. Miközben az új munkaerő-toborzási kampányok célpontja ma már leginkább Dél-Ázsia.

A gazdasági növekedés első forrása a kőolaj bányászata

A kőolaj árának 1973–1974-ben bekövetkezett árrobbanása a világ gazdaság és a világpolitika egyik legnagyobb és legnagyobb hatású sokkja volt. Bár a kutatók, az iparági

szakértők már rengeteget írtak a bekövetkezett árrobbanásról, annak okairól és következményeiről, most mégis szükséges az események és a folyamatok új értelmezése. Először az árváltozások hosszú távú trendjei és rövid távú mozgásai között kell különbséget tenni.¹

Hosszú távon szembe kell néznünk azzal a ténnyel, hogy a kőolaj kimerülő természeti erőforrás, legalábbis jelenleg ismert készletei a jelenleg ismert bányászati technológiákkal. Kérdés az, hogy mi történik a kőolaj árával, ha a készletek kimerülnek. Magasba emelkedik, vagy épp lecsökken majd?

A rövid távú változások elemzésénél lehet, hogy csak a pillanatnyi kereslet és kínálat dönt. De lehet, hogy az ár elemzésénél akkor sem engedhetjük meg a túlságosan rövid időszak kiválasztását.

Mi okozta például az olajárak 2008. év elején tapasztalható csúcsát? Miért kezdett emelkedni már 2006-ban?

1998 és 2008 között állandóan növekvő trend volt a jellemző. Nőtt a nagy fogyasztók, az USA, az EU és Kína fogyasztása. Az utóbbié ráadásul meglehetősen drasztikusan. Az akkori áremelkedés úgy nézett ki, mint egy klasszikus buborék felfúvódása és összeomlása a 2008-as világgazdasági válság következményeként. 2009–2010-ben az összeomlást követő időszakban az elemző így láthatta. Amikor azonban 2010-ben az árak visszatértek a 2008 elején tapasztalt magas szintre, és ott is maradtak még vagy 6 éven keresztül, akkor a buborékelméletet mint magyarázatot el kellett vetni. Magyarázatként Kína rendkívül gyors fogyasztásnövekedése állhat a háttérben, ami egy oknak jó, de nem biztos, hogy elégséges is.²

Az olaj világpiaci hosszú távú trendjeit a következő hipotézisek alapján próbálhatjuk felvázolni:³

1. Az ár meghatározása a világpiacon történik.
2. Elfogadjuk a nemzetközi gazdaságtan régi „strukturálista iskolájának” Prebisch–Singer-hipotézisét a csökkenő nyersanyagárakról.
3. Elfogadjuk a neomalthusianusok és Hotelling növekvő áremelkedési hipotézisét. Hotelling szerint a nem megújuló természeti erőforrások, így a kőolaj és a földgáz árának a kamatlábakat meghaladó mértékben kell növekednie. R. M. Hubbert 1956-ban megjelent tanulmánya a kőolajfogyasztás csúcsát egy Gauss-görbe alapján a 2000 körüli években várta 12,5 millió hordós napi fogyasztással.⁴ Egyelőre

¹ FORMAN 2001.

² FORMAN 2001.

³ FRANKEL 2010.

⁴ HUBBERT 1956.

nem igazolódott sem a dátum, sem a fogyasztás az eredeti várakozásoknak megfelelően.

4. Empirikus bizonyítékokat is kereshetünk hosszú távú statisztikai idősorok tanulmányozásával, ahogyan Paul Ehrlich és Julian Simon javasolta.
5. Az exportár meghatározása a világpiacon történik.

A fejlődő, nyersanyagtermelő országok általában kisebb GDP-vel rendelkeznek, mint a nagyobb, iparosodott országok, és nagyobb valószínűséggel szakosodnak egy-egy fontos nyersanyag vagy energiahordozó, például az olaj exportjára. Ennek eredményeként valószínű, hogy érvényesül rájuk a kis nyitott, exportorientált gazdaság modellje. Árelfogadóknak (*price taker*) tekinthetők nemcsak importált áruik, de még exportáruik tekintetében is. A kereskedelmük tárgyát képező áruk ára folyamatosan a világpiacon határozódik meg.⁵

A világpicon kialakuló ár hipotézise 3 feltételt igényel. Az adott termék piacán lévő monopóliumnak ne legyen erős hatalma! Alacsonyak legyenek a kereskedelmet korlátozó akadályok! A harmadik feltétel az árucikk belső, tökéletes helyettesíthetősége a hazai és a külföldi termelők között. Ezt a feltételt általában a primer – mezőgazdasági és bányászati – termékek teljesítik. De például ott sem igaz a földrajzi eredetvédelem alatt álló borokra és más élelmiszerekre. A tökéletes helyettesíthetőség általában nem teljesül maradéktalanul a feldolgozóipar által gyártott árukra és szolgáltatásokra.

Ha az nem is igaz, hogy minden hordó olaj azonos minőségű, mert megkülönböztethető az Ural, a Brent, a líbiai, a WTI stb. kőolaj, de ezek mindegyike felhasználható üzemanyagok, vegyipari alapanyagok előállítására. Az egyes olajtermelő országok, olajkitermelő cégek, olajfajták azonban versenyeznek egymással a piacokon.

De azt a feltételezést, hogy a legtöbb olajtermelő ország árelfogadó, elfogadhatjuk. Egyetlen ország kivételével. Ez Szaúd-Arábia, mivel piaci részesedése mind az OPEC-en belül, mind OPEC-szövetségekkel kiegészítve túl nagy.⁶

A növekedés második szakasza a kőolajbányászat jövedelmeinek felhasználása az állam kiépítésére

Az Egyesült Arab Emírségek politikai és gazdasági helyzetét talán az a megközelítés írja le legjobban, hogy kicsi, nagyon gazdag olajország kritikus geostratégiai helyen. Ráadásul a függetlenné válás óta a hatalmas kőolajbevételek szédítő gyorsaságú gazdasági

⁵ FORMAN 2001.

⁶ FORMAN 2001.

és társadalmi átalakulást indukáltak. A változás itt már nemcsak mennyiségít, hanem sok esetben forradalmi léptékű minőségít is jelentett a tulajdonviszonyokban, a hatalom gyakorlásában, a társadalmi viszonyokban. A korábbi törzsi hatalmi viszonyok viharos gyorsasággal alakultak át az érdekegyeztetések, a szövetségi politikaformálás kifinomult intézményes struktúráivá. Az állami tulajdon kezelését és a piaci viszonyokat egyszerre megteremtő és fenntartó *majilis* (tanács) az Emírségek intézményrendszerének, működési mechanizmusainak legfontosabb eleme.

A *majilis* közös érdekű emberek összejövele, gyűlése. A szó szélesebb körű értelmezésében az alkalmi vagy rendszeres összejövetelt nevezzük tanácsnak, *majilisnak*. Ez lehet hétköznapi társadalmi környezetben, de a közigazgatásban vagy a jogalkotási eljárásokban is. A *majilis* ugyanakkor leírja a konszenzuson alapuló politikai döntéshozatal hagyományos módszereit az Emírségek elitjei között. A szó azért megfelelő, mert vonzó.

Az Egyesült Arab Emírségeken belül zajló átalakító fejlesztési folyamat kényszerítő, de nem egyedi. Az intézmények, különösen az informális intézmények szerepének megértéséhez elengedhetetlen, hogy a változásokat az összehasonlító gazdaságtan, a fejlődés vagy az átmenet politikai gazdaságtanának fogalmaival és eszközeivel írjuk le. Itt mind a három közelítésmódnak van létjogosultsága. Nem mondhatjuk, hogy az átmeneti és a fejlesztési folyamatok teleologikusak lennének. De azt sem lehet kimondani, hogy nincsenek intézményi tervek a változások menedzselésére. Az is további kérdéseket vet fel, hogy a spontán, a tervezett vagy épp a teleologikus átalakulás vezet-e jelentősebb eredményekre. De a történelmi minták meghatározhatják az állam és a társadalom közötti kapcsolatokat, és strukturálhatják az intézmények fejlesztését és a gazdasági és politikai utakat, alternatívákat. A nagyon jelentős természetierőforrás-készletek felfedezése a gazdasági és pénzügyi lehetőségeket jelentősen növelte, de önmagában nem határozta meg a kiépülő politikai rendszer jellegét.

A járadékos állam elmélete az Arab-öböl olajban gazdag államai működésének megértéshez használt bevett elemzési keret. Az elmélet szerint az állampolgárok elhallgattathatók az állam által számtalan területen nyújtott támogatásokkal. Ilyen lehet például a személyi és fogyasztási adók hiánya, a kedvezményes lakhatás, az ingyenes egészségügyi ellátás és a nagyvonalú nyugdíjak. Ezeket az állami kiadásokat az állam kőolajbevételeiből, koncessziós díjakból, exportbevételeiből fizetik ki. A társadalom ezért cserébe elfogadja a politikai rendszeren belüli változásokat, elnémul vagy megnyugszik, miközben a *status quo* megmarad.

A járadékos állam elmélete a rentierizmus hűség- vagy pártfogáselméletének kiterjesztése. A rentierizmus hasznos modell, de nem elég a változások megértéséhez.

„A majilis és a piac között”

A *majilis* a mozgás és a rugalmasság közvetítésére, kezelésére szolgál. A *majilis* végső soron úgy is felfogható, mint elméletek, vélemények, ideológiák cseréje, piaca, ahol a múlt örökségét szembesítik a jövő vagy épp a jelen gyors ütemben változó globális kihívásaival. A tárgyalási technikák és az alkudozási módok összessége is meghatározza a *majilis* eredményét, sikerességét. A közel-keleti piacokon alkalmazott vásárlási, eladási, érdekegyeztetési technikák azonban a professzionálissá vált szövetségi állam keretei között már korántsem biztos, hogy elégségesek a politikai és társadalmi kérdések, viták megoldására.

Az államtudományi irodalomban útfüggőségnek hívott jelenség az Egyesült Arab Emírségekben a *majilis* hagyományából és módszeréből indul ki. Ez valóban strukturálja és korlátozza a politikai döntéseket, de nem rögzíti az irányítási módszert vagy a politikai stratégiát. A *majilis* a társadalommal együtt fejlődik. Tekintettel az egyre inkább multikulturális és egyre inkább bevándorló közösségre az Egyesült Arab Emírségek lakosságán belül, a növekvő feszültségekre a politikai képviselő nélküli bevándorlók és az állampolgársággal rendelkezők között, a *majilisnek* is újabb, innovatívabb, problémacentrikusabb módjait kell megtalálni.

Dubaj az Egyesült Arab Emírségek hét tagjának, emirátusának egyike. Az emirátusok területe 70 ezer km². Ugyanakkor ez is bizonytalan, mert a sivatagban lévő határait a britek nem jelölték ki pontosan, Szaúd-Arábia meg nem ismeri el azokat. Ugyanakkor ez az emirátusokon belül is létező földrajzi probléma, mivel az emirátus határait kissé önkényesen határozták meg. Nehéz megmondani, hol van például a Dubaj és a szomszédos Szardzs vagy Abu-Dzabi közötti közigazgatási határ. Tekintettel az olcsóbb bérleti díjakra és az alacsonyabb megélhetési költségekre, sok alacsonyabb bérű munkavállaló a szomszédos Szardzsában lakik, és naponta ingázik Dubajban lévő munkahelyére.

Bár Dubaj a legismertebb emirátus, és nagyon más karakterisztikus sajátosságokkal rendelkezik, mint szomszédai és a másik 6 emirátus, teljesen különálló entitásként bemutatni mégsem lehet. Számos politikai döntés a szövetség, az Egyesült Arab Emírségek hatásköre. A külpolitika, a védelmi politika, a bevándorlás és a határellenőrzés például a szövetségi kormány joghatósága alá tartozik. A szövetség Legfelsőbb Tanácsában Abu-Dzabinak van a legtöbb tagja. A 2008-as világgazdasági válság rávilágított arra, hogy az egyes emirátusok mennyire összefonódnak. Dubaj külföldi adósságát Abu-Dzabi segítségével tudta törleszteni. Igaz, hogy ebben a pénzügyi válságban az egykori gyarmattartó bankjainak tőke kivonása is benne volt. A két emirátus közötti hitelügylet keretében Abu-Dzabi tulajdonrészt szerzett Dubaj büszkeségében, az Emirates légitársaságban.

A növekedés második forrása – a demográfiai átmenet

Az Egyesült Arab Emírségek büszkélkedhet az elmúlt 50 év legnagyobb léptékű népességnövekedésével. A növekedés ez alatt az idő alatt több mint 100-szoros volt. Ez csak nagyon kis részben köszönhető az eredeti helyi lakosság növekedésének és a viszonylag magas gyermekszámnak. A népességnövekedés forrását 90%-ban a külföldről érkezett fiatal felnőttek adták. Közben már kevesebb mint a felére csökkent a 15 éven aluli eltartottak aránya. De a 15 éven aluliak száma több mint 50-szeresére nőtt. Ez hatalmas feladatot jelent mind az egészségügyi ellátásban, mind az oktatásban.

Az Emírségekben zajló demográfiai átmenet és népességrobbanás másik sajátossága, hogy az szinte csak a nagyvárosokat érinti. Ez azt is jelenti, hogy a népesség befogadásához szükséges új lakásokat, közszolgáltatásokat a nagyvárosokban – Dubajban, Abu-Dzabiban, Sardzsában – szükséges megteremteni. Tehát a kormányzati cél, hogy ezek lehetőség szerint minél olcsóbban, buborékgazdaság kialakulása nélkül valósuljanak meg.

Nagy fokú bizonytalanság van a kezdeti adatokban. Elképzelhető, hogy nem vették figyelembe a területen élő külföldieket, akik a Brit Birodalom keretében érkeztek, hanem csak a helyben lakó muszlim vallású arabokat számolták ide. Ebben az esetben reálisan elképzelhető az is, hogy a népességszám statisztikai növekedése az 1971 és 1981 közötti időszakban az itt élő külföldiek nyilvántartásba vétele miatt, a potenciális állampolgárságba sorolás révén is nőhetett. Az viszont biztos, hogy a népesség exponenciális növekedése figyelhető meg az állam 1971-es alapítása óta, és ez nagymértékben a külföldről érkező lakosság révén van így.⁷

Az Egyesült Arab Emírségek demográfiai adatai egyedülállók a világon. Más ország nem nagyon mondhatja el magáról, hogy volt olyan éve, amikor a lakossága éves növekedési üteme megközelítette a 20%-ot, illetve hogy több mint 52 éven keresztül népességnövekedési üteme soha nem csökkent évi 5% alá. Az első nagy bevándorlási hullámot 1973-ban az olajárrobbanás után megindult hatalmas építkezések generálták. Az ekkor érkezett bevándorlók elsősorban az Indiai-szubkontinens országaiból – Indiából, Pakisztánból és Bangladesből – jöttek, és elsősorban kétkézi munkások voltak. A második nagy bevándorlási hullámban már jelentős számban érkeztek mérnökök, informatikusok, pénzügyi és üzleti szakemberek, és már nemcsak az ázsiai országokból, hanem Nyugat-Európából és az USA-ból is.⁸

2010-ben az Egyesült Arab Emírségekben a külföldi állampolgárok tették ki a lakosság több mint 88%-át. A 2010-es népszámlálás szerint az Egyesült Arab Emírségek lakossága 8,2 millió, ebből csak körülbelül 950 ezren voltak az állampolgárai.

⁷ KATHIRAVELU 2016.

⁸ KATHIRAVELU 2016.

2011 decemberéig a külföldiekkel összeházasodott emirátusi nők számára engedélyezték, hogy állampolgárságukat gyermekeik is megkapják. Ugyanakkor az Emírségek állampolgárságát továbbra is nagyon nehéz, szinte lehetetlen megszerezni.

Dubaj különleges fejlődési pályája – közlekedési, pénzügyi, turisztikai csomópont

Dubaj repülőtere és kikötője a világ legnagyobb forgalmú létesítményei között van. Dubaj kikötője Rotterdam, Szingapúr, Hongkong után a világ negyedik legnagyobb forgalmú teheráru- és ezen belül konténerkikötője. Dubaj nemzetközi repülőtere az 1980-as évek elejéig megkerülhetetlen tranzitrepülőtér volt az Európa és Ausztrália, Kelet- és Délkelet-Ázsia közötti légi járatok számára. A repülőgépek hatótávolságának növekedése, a konkurens repülőterek megjelenése azonban megkerülhetőtvé tette volna. A nemzetközi repülőtér fejlesztése a világ legnagyobbjává és az Emirates légitársaság felfuttatása a dubajit a világ legforgalmasabb nemzetközi repülőtérévé tette. Az Emirates légitársaság önmagában 260 célállomásra repül. Maga a repülőtér is több mint 100 légitársaságot szolgál ki. Az alig 10 millió lakosú ország legforgalmasabb, de nem egyetlen repülőtere 2014-ben már évi 70 millió utast szolgált ki. Igaz, a Covid-járvány óta ezt a számot még nem sikerült elérni.

A tudásalapú gazdaság felé

Mi a siker titka? Ha összehasonlítjuk az Egyesült Arab Emírségek egy főre jutó GDP-jét a többi OPEC-ország adataival, akkor azt látjuk, hogy az folyamatosan többszöröse a többi olajexportőr országénak. Szaúd-Arábiáénak a duplája, Iránénak a négyszerese, Nigériáénak a húszszorosa. Ez nem más, mint szerencse. A Föld egyik legnagyobb kőolajkészletén rendkívül kis lélekszámú ország található. Bár ilyen adatokat nem igazán szoktak közölni, az egy főre jutó ismert és gazdaságosan kitermelhető kőolajkészletek nagyságát tekintve az Egyesült Arab Emírségek a világelső.

Addig, amíg Nigéria egyszerűen képtelen kitörni a szegénység ördögi köréből, mert gyors népességnövekedése felemészti a szénhidrogének exportjából származó jövedelmét, addig az Emírségek lakói számára a kőolajból származó bevételek valóban elképzelhetetlen nagyságú pénzesőt eredményeztek. Hogyan lehet ezeket az 1973 után hirtelen jött pénzeket okosan felhasználni? Az Emírségek azzal szembesült, hogy az ország nemcsak infrastruktúrájában, hanem a rendelkezésre álló munkaerőben is szegény. Az ország műszaki

infrastruktúrájának – közutak, közművek, ingatlanok, kikötők, repülőterek – megépítéséhez, a növekvő kőolajexport lebonyolításához külföldi munkavállalók sokaságára volt szükség. Az ország a Brit Birodalom idején kiépült kapcsolatokat kihasználva Indiából, Pakisztánból, Bangladesből toborzott nagy számban munkavállalókat az országban zajló építkezésekhez. Az országba érkező első nagy bevándorlási hullám 1968 és 1977 között ennek a modernizációnak volt köszönhető. A későbbi bevándorlók viszont már gyorsan fejlődő és gazdagodó Emírségekben kerestek magas szakképzettséget igénylő munkalehetőségeket. A bevándorlás második nagy hullámában már jellemzően a BA-diplomával rendelkező mérnökök, építészek, informatikusok, pénzügyesek, közgazdászok, közigazgatási, felsőoktatási és egészségügyi szakemberek érkeztek az országba.

Kiemelkedő a 25–34 és a 35–44 év közötti korosztály tagjainak száma, és feltűnő, hogy ebben a korosztályban a BA-diplomával rendelkezők száma a legmagasabb. Itt nem csak arról van szó, hogy a bevándorlási politikában milyen szakképzettségekkel, iskolai végzettségekkel, kompetenciákkal rendelkezőket részesítenek előnyben. Az átlagos iskolai végzettség növekedése az Emírségek ambiciózus oktatási politikájának eredménye is. Nagyon sokat költ az oktatásra. Egyrészt cél, hogy minden munkakört be tudjon tölteni a megfelelő képzettségekkel rendelkező saját állampolgáraival. Másrészt cél, hogy a magas szintű jólét fenntartása érdekében ne kelljen az Emírségeknek folyamatosan újabb munkavállalókat külföldön toboroznia.

A külkereskedelem

Az egy főre jutó magas kőolajexport-bevételek az Emírségek entitásai – állam, lakosság, vállalatok – számára túl magasak ahhoz, hogy azokat fogyasztási cikkekre, beruházási javakra elköltsék. Emiatt az ország GDP-arányos külkereskedelmimérleg-többlete más országok számára elképzelhetetlen nagyságú értékeket ér el. Az, hogy az ország a 2000 és 2013 közötti kőolajár-emelkedési hullám idején a GDP 20%-át is elérő külkereskedelmimérleg-többletet tudott elérni, tette lehetővé az ország nemzetközi politikai és gazdasági befolyásának megteremtését, az Emírségek külföldi befektetéseit a legnagyobb multinacionális cégekbe. Ez a tőkefelhalmozás teremtette meg az alapját annak, hogy az ország bevándorlókra is épülő kulturális sokszínűségével, magas kultúrainportjával, az arab országokon belüli toleráns politikai szemléletével, építészetével, életformájával, a tudomány és a kutatás támogatásával megteremtse a maga *brandjét*, a világvárosi Dubajt.

Az ország külkereskedelmi forgalmából talán két érdekességet érdemes kiemelni. Az üzemanyagok exportja, ami nem meglepő, és az importja, ami viszont igen.

Ez jellemzően a szomszéd országokból csővezetékeken érkező szénhidrogének tranzit-exportját jelenti. De magyar szemmel nézve ennél sokkal meglepőbb, hogy a második legjelentősebb exporttételt az arany ékszerek, a drágakövek és a gyöngyök jelentik. Ezeknek a legnagyobb közel-keleti piaca Dubajban van. Az antwerpeni és az izraeli ékszerészek, gyémántcsiszolók legnagyobb piaca itt található.

A jövedelemelosztás

Az Egyesült Arab Emírségek fejlődése igen ellentmondásos. Miközben az ország GDP-je összehasonlító áron is töretlenül növekszik az 1984-es és a 2008-as minimális visszaeséstől eltekintve, addig a rendkívül drasztikus népességnövekedés miatt az egy főre jutó GDP (összehasonlító áron) az egyharmadára csökkent. Ezzel együtt is a leggazdagabb kőolajtermelő országnak számít, még az OPEC-országok között is. A rendkívüli gazdagságot itt a minimális népességre jutó hatalmas kőolajvagyon, -kitermelés és -export biztosítja. A modernizáció finanszírozásához szükséges pénz 1973 után megvolt. Az építkezésekhez, a kőolaj-kitermeléshez, a szolgáltatások kiépítéséhez viszont a tényleges munkaerőhiány miatt nagyon nagy számban volt szükség külföldi munkavállalók letelepítésére.⁹

Az összehasonlító áron számított GDP alapján az ország GDP-je a kőolaj-kitermeléstől és a kőolaj világpiaci árától függ. 2000-től azonban már megjelennek az új növekedési tényezők is, mint az ingatlan, a pénzügy, a közlekedési és informatikai szolgáltatások. A GDP 2000 utáni növekedésének látszólag ellentmond az egy főre jutó export csökkenése. Ebben nemcsak a lakosság számának növekedése van, hanem a szolgáltatásexport volumenének növekedése is. Dubaj nemcsak a közlekedésben, hanem a szolgáltatásokban is az Arab-öböl országainak kapujává vált.

Államadósság, infláció

Az Egyesült Arab Emírségek döntéshozói sokáig sikeresen hártották el államuk eladósodását. Az olajexportáló arab országokhoz hasonlóan 1973-ban, a függetlenné válást követő második évben GDP-arányosan még majdnem 0 volt az ország államadóssága. Bár egészen 2008-ig az államadósság nem haladta meg a GDP 10%-át, az olajexportáló országokhoz hasonló államadóssági ciklusok itt is megfigyelhetők

⁹ KATHIRAVELU 2016.

voltak 1974 és 1978 között, illetve 1983 és 1987 között. Figyelemre méltó viszont, hogy a külföldi működőtőke-beruházások 2008-ban történt majdnem teljes leállását követően az állam lépett be a beruházások finanszírozásába. Ez 2007 és 2009 között két és félszeresére emelte az államadósság mértékét, amit utána viszont gyors kiigazítás követett.

Az Egyesült Arab Emírségekben mért inflációs ráta hullámzásaiban 2008-ig a kőolaj világpiaci árának változásait követte. Az olajárak robbanása, emelkedése 1980-ban, 1991-ben, majd 2000 és 2008 között a pénzkínálat emelkedésén keresztül vezetett megugró inflációhoz. A hirtelen megemelkedés után hosszú idő telt el, amíg az Emírségek kormánya ismét vissza tudott térni egyébként nagyon szigorú, alacsony inflációs céljaihoz. A cél mindig az volt, hogy az üzemanyagok mellett az élelmiszerek és az ingatlanok árának emelkedése is a nullához közelítsen. Ez az országban dolgozó, alacsonyan fizetett külföldi vendégmunkások életszínvonalbeli romlásának megelőzése érdekében fontos. Az alacsony inflációs rátában persze az is benne van, hogy a 2000 és 2008 közötti időszaktól eltekintve sikerült megelőzni az ingatlanok árának robbanását, illetve a buborékgazdaság kialakulását. A hatékony antiinflációs politika is hozzájárul ahhoz, hogy az Egyesült Arab Emírségek ingatlanárai nemzetközi összehasonlításban is alacsonynak számítanak.

FDI

2018. szeptember 23-án új törvényt (19/2018. sz. Szövetségi törvény) fogadtak el: a közvetlen külföldi működőtőke-beruházásokról szóló törvényt. Az FDI-törvény lehetővé teszi, hogy a külföldi vállalatok akár 100%-os részesedéssel rendelkezzenek az Egyesült Arab Emírségekben működő vállalatokban. Az FDI-törvény új közvetlen bizottságot állított a külföldi működőtőke-befektetések irányítására, a velük kapcsolatos stratégiák kidolgozására. A bizottság vezetője a gazdasági miniszter. Átfogó adatbázist működtetnek az Emírségekben üzemelő vállalatokról és megvalósuló beruházásokról. A bizottság pozitív katalógust vezet 13 iparág 122 iparágáról. Ezekben az ágazatokban engedélyezett az esetleges 100%-os külföldi tulajdonban lévő vállalkozások alapítása és működtetése.¹⁰ A pozitív katalógust 2019. július 2-án fogadta el az Egyesült Arab Emírségek kormánya.

- a) Igazgatási szolgáltatások
- b) Mezőgazdaság

¹⁰ FRANK-FAHLE-LEBER-SCHMIERER 2020.

- c) Művészet és szórakozás
- d) Építés
- e) Oktatási szolgáltatások
- f) Egészségügy
- g) Vendéglátás és gasztronómia
- h) Információ és kommunikáció
- i) Feldolgozóipar
- j) Tudományos és technikai tevékenységek
- k) Megújuló energiák hasznosítása
- l) Úrutazás, úrkutatási tevékenységek
- m) Szállítás, raktározás, logisztika az utasokat, árukat szállító cégeknél

A *negatív katalógus* a következő üzleti tevékenységeket tartalmazza az FDI-törvény 7. cikkének (2) bekezdése alapján. Ezekben az ágazatokban az összes külföldi befektetés együttesen megengedett legnagyobb részaránya nem haladhatja meg a 49%-ot. Ezek a következők:

- a) Kőolajtermékek feltárása és előállítása
- b) Nyomozás, biztonsági szolgáltatások, katonai eszközök, robbanóanyagok, valamint katonai hardver, felszerelés, ruházat és fegyverek gyártása
- c) Banki és pénzügyi közvetítőtevékenységek, valamint fizetési és készpénzkezelő rendszerek
- d) Biztosítási szolgáltatások
- e) Haddzs- és umraszolgáltatások
- f) Víz- és áramellátás
- g) Halászattal kapcsolatos tevékenységek
- h) Posta-, kommunikációs és audiovizuális szolgáltatások
- i) Szárazföldi, vízi és légi közlekedést kiszolgáló infrastruktúrák építése és működtetése
- j) Nyomdai és kiadói szolgáltatások
- k) Kereskedelmi ügynöki szolgáltatások, nagy- és kiskereskedelem
- l) Gyógyszerészeti termékek kiskereskedelme (például magángyógyszertárak)
- m) Gyógyszerraktárak és -központok, vérbankok és karanténlétesítmények

Ezek stratégiai területek, valamint a biztonság és a rendszer szempontjából releváns területek.

A külföldi működőtőke-beruházások megugrása az országban működő szabadkereskedelmi övezetek kijelöléséhez és kiépítéséhez kapcsolódik. Az Emírségek

kormány a tudásalapú társadalom kiépítését tűzte ki célul. Az ehhez szükséges technológiák, intézmények, szakemberek országba csábítása miatt jelöltek ki számos területi, illetve tematikus szabadkereskedelmi övezetet. Ezek közül csak néhányat sorolunk fel:¹¹

- ♦ Dubai International Academic City: www.diacedu.ae
- ♦ Dubai Airport Free Zone: www.dafz.ae/en
- ♦ Dubai Science Park: www.dsp.ae
- ♦ Dubai Design District: www.dubaidesigndistrict.com
- ♦ Gold and Diamond Park Free Zone: www.goldanddiamondpark.com
- ♦ Dubai Healthcare City: www.dhcc.ae
- ♦ Dubai Industrial City (DIC): www.dubaiindustrialpark.ae
- ♦ Dubai Silicon Oasis: www.dsoa.ae
- ♦ Dubai International Financial Centre: www.difc.ae
- ♦ Dubai Internet City (DIC): www.dic.ae
- ♦ Dubai Knowledge Village: www.dkp.ae
- ♦ Dubai South: www.dubaisouth.ae
- ♦ Dubai Media City: www.dmc.ae
- ♦ Dubai Multi Commodities Centre: www.dmcc.ae
- ♦ Dubai Outsource Zone: www.dubaiousourcecity.ae
- ♦ Dubai Studio City: www.dubaistudiocity.ae
- ♦ Dubai Production City: www.dpc.ae
- ♦ Jebel Ali Free Zone: www.jafza.ae

A tudásalapú gazdaságra való áttérés mellett fontos tényező Dubaj mint nemzetközi pénzügyi központ felemelkedése is. A külföldi működőtőke-befektetések gyors megemelkedése mögött a főleg Szaúd-Arábia felé irányuló tőkeexport növekedése is megfigyelhető. Szaúd-Arábiát a nyugat-európai és amerikai befektetők közvetlen befektetései számára túl kockázatosnak tartották. A kockázatot az Emírségek befektetői osztották meg.

¹¹ FRANK-FAHLE–LEBER–SCHMIERER 2020.

Felhasznált irodalom

- AL SADIK, A. T. – ELBADAWI, I. A. szerk. (2012): *The Global Economic Crisis and Consequences for Development Strategy in Dubai*. London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9781137001115>
- Britannica Hungarica (1997): *Világenciklopédia*. Budapest: Magyar Világ.
- CASTELLS, M. – HALL, P. (1994): *Technopoles of the World. The Making of the 21st Century Industrial Complexes*. London – New York: Routledge.
- CLARK, G. L. – WÓJCIK, D. (2007): *The Geography of Finance. Corporate Governance in a Global Marketplace*. Oxford: Oxford University Press. Online: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199213368.003.0002>
- DUNFORD, M. – KAFKALAS G. szerk. (1992): *Cities and Regions in the New Europe*. London: Belhaven.
- DURAN-DASTES, F. – MUTIN, G. (1990): Afrique du Nord, Moyen-Orient, Monde Indien. In BRUNET, R. (szerk.): *Geographie Universelle*. Paris: Belin-Reclus.
- FORMAN B. (2001): Az energiaforrások és az energiapolitika. In BORA Gy. – KOROMPAI A. (szerk.): *A természeti erőforrások gazdaságtana és földrajza*. Budapest: AULA, 81–133.
- FRANK-FAHLE, C. – LEBER, F. – SCHMIERER, S. (2020): *Die Investmenthubs Dubai, Hongkong und Singapur: Das Rechts- und Steuerhandbuch für den Praktiker*. Wiesbaden: Springer Gabler. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-658-28904-1>
- FRANKEL, J. (2010): *Energy Economics – I. Harvard University ADA Summer School, Baku, Azerbaijan, 7–9 July*. Online: <https://slideplayer.com/slide/17410161>
- HAJJIRI, T. M. – COHEN, A. szerk. (2016): *Global Insolvency and Bankruptcy Practice for Sustainable Economic Development*. London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9781137515759>
- HERB, M. (2016): *The Wages of Oil. Parliaments and Economic Development in Kuwait and the UAE*. New York: Cornell University Press. Online: <https://doi.org/10.7591/9780801454691>
- HUBBERT, M. K. (1956): *Nuclear Energy and the Fossil Fuels*. Houston: Shell Development Company. Online: <http://www.energycrisis.com/Hubbert/1956/1956.pdf>
- ILOSTAT [é. n.]: *Statistics on the Population and Labour Force*. Online: <https://ilostat.ilo.org/topics/population-and-labour-force>
- KANNA, A. (2011): *Dubai, the City as Corporation*. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. Online: <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816656301.001.0001>
- KATHIRAVELU, L. (2016): *Migrant Dubai. Low Wage Workers and the Construction of a Global City*. London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9781137450180>
- KENNEDY, W. R. – AMACHER, A. G. – McLAUGHLIN, G. C. (2017): *Dubai. The Epicenter of Modern Innovation: A Guide to Implementing Innovation Strategies*. New York: Productivity Press. Online: <https://doi.org/10.1201/9781315367828>
- MAHDAVI, P. (2011): *Gridlock: Labor, Migration, and Human Trafficking in Dubai*. Stanford, CA: Stanford University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9780804777506>
- MORRISSEY, J. et al. (2014): *Key Concepts in Historical Geography*. New York: SAGE. Online: <https://doi.org/10.1515/9780804777506>
- OECD IEA (1998): *Key World Energy Statistics from IEA*. Paris: IEA.
- PACIONE, M. (2009): *Urban Geography. A Global Perspective*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203881927>
- PALÁNKAI T. (1991): *Energia és világ gazdaság*. Budapest: AULA.
- PARK, Y. S. – ESSAYYAD, M. szerk. (1989): *International Banking and Financial Centers*. Dordrecht: Springer. Online: <https://doi.org/10.1007/978-94-009-2504-5>

- PINEDA, V. S. (2020): *Building the Inclusive City. Governance, Access, and the Urban Transformation of Dubai*. London: Palgrave Pivot. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-030-32988-4>
- REHMAN, A. (2007): *Dubai & Co. Global Strategies for Doing Business in the Gulf States*. New York: McGraw-Hill.
- RODRIGUE, J.-P. – COMTOIS, C. – SLACK, B. (1999): *The Geography of Transport System*. London – New York: Routledge.
- SCHOON, N. (2016): *Modern Islamic Banking. Products and Processes in Practice*. Chichester: Wiley. Online: <https://doi.org/10.1002/9781119234708>
- UNCTAD [é. n.]: *Statistics*. Online: www.unctad.org/statistics
- WARDE, I. (2000): *Islamic Finance in the Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press. Online: <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748612161.001.0001>
- WARF, B. (2008): *Time-Space Compression. Historical Geographies*. London – New York: Routledge. Online: <https://doi.org/10.4324/9780203938058>
- YOUNG, K. E. (2014): *The Political Economy of Energy, Finance and Security in the United Arab Emirates Between the Majilis and the Market*. London: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1057/9781137021977>